

Načeli smo ravnovesje v celotnem ekosistemu in tega se ne zavedamo dovolj, opozarja biologinja *Martina Kačičnik Jančar*, vodja odseka za biotsko raznovrstnost na Zavodu RS za varstvo narave.

Travniki izginjajo najhitreje

- **Biologinja Martina Kačičnik Jančar:**
»Na vse intenzivneje rabljenih travnikih
prostoživeče živali in rastline skoraj
ne preživijo več.«
- **Na travnikih živi bistveno več živalskih
vrst kot na njivah**
- **Kmetje prejmejo kmetijsko-okoljsko-
podnebna plačila, če travnike manj
gnojijo in manjkrat kosijo**

Tekst: **Smilja Štravs**

Fotografije: **Uroš Hočevar**

Narava je za človeka bistvenega pomena. Odvisni smo od biotske raznovrstnosti, česar pa se zaradi velike odtujenosti od narave in življenja v mestih ne zavedamo več. Šolarji poznajo le še peščico živalskih in rastlinskih vrst in običajno med njimi ni veliko tistih iz njihovega domačega okolja. Večine travniških rastlin in živali tudi odrasli ne prepoznamo – ker jih redko vidimo, jih niti ne pogrešamo, ne vemo, da jih skoraj ni več. Enako kot podnebne spremembe bi nas morale skrbeti, da raziskave kažejo 70-odstotni upad travniških žuželk v zadnjem desetletju. To je največji upad med vsemi živalskimi skupinami in pomeni tudi upad hrane za na primer žuškojede ptice in netopirje ter njihove plenilce v prehranjevalni verigi. Načeli smo ravnoesje v celotnem ekosistemu in tega se ne zavedamo dovolj, opozarja biologinja *Martina Kačičnik Jančar*, vodja odseka za biotsko raznovrstnost na Zavodu RS za varstvo narave. Življenje na travnikih in njegovo izginjanje je posledica vedno intenzivnejšega kmetijstva.

Kako pomemben habitat za življenje na Zemlji so travniki?

Z vidika narave so vsi habitati enako pomembni. Narava s svojo kompleksnostjo in povezanostjo podpira življenje v vseh mogočih oblikah ne

glede na to, ali uspevajo/živijo na suhih, mokrih, hribovskih travnikih ... Na bogatih tleh denimo uspevajo travniki z visoko pahovko. To so bili nekdanje, pred intenziviranjem kmetijstva, najboljši gospodarski travniki. Na bolj strmih in suhih pobočjih imamo travnike, za katere je značilna pokončna stoklasa, na mokrotnih tleh travnike z modro stožko in na zakisanih tleh z volkom ... Glede na lastnosti travnikov in vrste, ki na njih živijo, določimo ukrepe, s katerimi jih varujemo.

Kakšna je pri nas kakovost travniškega habitata v primerjavi z drugimi okolji?

V Sloveniji imamo tudi zaradi razgibanega reliefa naše dežele še veliko malih kmetij in razmeroma drobno parcelacijo kmetijskih zemljišč. Zaradi tega imamo še razmeroma veliko travnikov, in če se primerjamo z državami, kjer je kmetijstvo res intenzivno, je biotska pestrost naših travnikov razmeroma dobro ohranjena. V isti sapi pa moramo dodati, da so travniki trenutno tisto življenjsko okolje, tisti habitatni tip, ki najhitreje izginja. Če smo pred dvajsetimi ali tridesetimi leti množično izgubljali mokrišča, to danes velja za travnike, a je to izginjanje na prvi pogled manj opazno. Travnikov ne spreminjajo v njive, vendar pa postajajo vse intenzivneje rabljeni, na njih se pet- ali šestkrat kosi, pestrost rastlin in živali močno upade, marsikateremu intenzivnemu travniku bi že lahko

Na intenzivno rabljenih travnikih prostoživeče živali in rastline skoraj ne preživijo več. A ker ljudje danes poznajo bistveno manj rastlinskih in živalskih vrst kot naši predniki, tega niti ne opazijo.

glede na to, kako jih zaznavamo ljudje. Z vidika koristi, ki jih imamo ljudje od narave, kar imenujemo ekosistemske storitve, pa so travniki gotovo eden pomembnejših življenjskih okolij oziroma ekosistemov. Najprej seveda pomislimo na gospodarski vidik, s travnikov dobivamo krmo za domače živali. Poleg te neposredne koristi so za kmetijstvo pomembni tudi oprasovalci. V Sloveniji se zelo zavedamo pomena čebelarstva in ohranjanja kranjske sivke, vendar so divji oprasovalci tisti, ki oprasijo znaten del kulturnih rastlin; njihov življenjski prostor pa so predvsem travniki, in to tisti, ki imajo veliko cvetočih rastlin, ki jim zagotavljajo hrano čez vse leto. Divji oprasovalci ne morejo živeti samo od kulturnih rastlin in se prehranjevati samo tistih 14 dni, ko na njivah na primer cveti oljna ogrščica. Na travnikih živi tudi bistveno več živalskih vrst kot na njivah. Pomembni pa so tudi zato, ker so tista vrsta odprte krajine, ki jo ljudje dojemamo kot lepo. V enolični odprti krajini, kjer so same njive, se ljudje ne počutimo tako dobro. Travniki pa so vir sprostitve – občudujemo poglede, rastline, metulje ... Takšen sprehod obogati naše življenje.

Kakšne travnike sploh imamo: nižinske, hribovske, kraške ...? Kako se ločijo med seboj?

Travnike lahko razdelimo po več ključih. Imamo planinske in nižinske, intenzivne gospodarske in ekstenzivne, mokrotne in suhe kraške travnike itd. Na tej ravni delitve se med seboj ločijo že na prvi pogled. Strokovno travnike največkrat označujemo glede na vrsto trave, ki na posameznem travniku prevladuje, ter glede na značilne rastline in živali, ki so različne

rekli njiva s travo. Na takšnem travniku prostoživeče živali in rastline skoraj ne preživijo več. Današnji človek, ki pozna bistveno manj rastlinskih in živalskih vrst kot naši predniki, pa tega niti ne opazi. Intenzivni travniki, spomladi enotno rumeni od regratovih cvetov, so na prvi pogled lepi, kar se tiče življenja, pa skrajno ubožni.

Kmetje za košnjo travnikov dobivajo subvencije – gre pri tem v prvi vrsti za ohranjanje neke tipične krajine z vidika pokrajinskih vedut ali za ohranjanje travniških habitatov?

Kmetje lahko prejmejo kmetijsko-okoljsko-podnebna plačila zato, da travnike kosijo na način, ki podpira naravo. Travniške cvetlice ne glede na intenzivno sodobno kmetijstvo še vedno cvetijo in semenijo ob istem času kot v preteklosti. In mladiči ptic, ki gnezdiijo na tleh med travo, poletijo mnogo kasneje, kot je večina travnikov danes pokošena. Kmetje, ki se lahko vključijo v naravovarstvene ukrepe, dobijo plačila zato, da kosijo kasneje in gnojijo manj. Plačila nadomeščajo izpad krme, ki je na ekstenzivnem travniku zraste manj. S prilagojenim gospodarjenjem kmetje neposredno podpirajo ohranjanje rastlinskih in živalskih vrst, posredno pa seveda tudi pokrajinske vedute. Travniki so v našem podnebnju nastali s krčenjem gozda, ki jih ponovno preraste, če opustimo košnjo.

Je junij najlepši mesec za travnike?

V Sloveniji imamo tri mesece, ki nosijo imena po razvoju travnikov, to so mali traven, veliki traven in rožnik (april, maj in junij). Rožnik je tisti

mesec, ko so travniki, s katerimi se gospodari ekstenzivno, najbolj bujni in privlačni, da jih obiščemo za rekreacijo in sprostitve. Danes ljudje vse premalo spoštujejo staro pravilo, da se po travniku, kjer je trava višja od gležnja, nikoli ne hodi. Še večji problem pa so psi, ki prosto tekajo in se iztrebljajo po travnikih. Njihovi paraziti se prenašajo na živino in kmetom povzročajo veliko škodo. Prostoživeče živali pa so zaradi psov po nepotrebnem vznemirjene – travniki so njihov in ne naš dom.

Nekatere travniške cvetlice nas še posebej pritegnejo. Velikonočna odpre svoje velike, mehke modre cvetove, še preden travnik dobro ozele, in je deležna posebnih izletov in pohodov, samo da bi po dolgi zimi videli prvo cvetje. Posebni so tudi cvetovi močvirskega tulipana pa veliki cvetovi lilij in perunika. Marsikatera od posebej privlačnih cvetlic sodi med zavarovane vrste, ki jih ni dovoljeno trgati. Zavest, da smo jih pustili živeti in občudovati tudi sprehajalcem, ki bodo na travnik prišli za nami, odtehta hitro veneči šopek.

Imajo travniki v Sloveniji kakšne specifike, živijo pri nas na primer kakšne žuželke, ki jih drugje ni, so kakšne travniške cvetlice, ki jih lahko izpostavimo?

Vsak tip travnika ima svoje posebne rastline in živali, odvisno od podnebja in kamninske podlage, mokrotnosti ... Travniki imajo seveda tudi svoje redke živali, med posebej zanimivimi v Sloveniji so metulji mravljiščarji. To so metulji, ki živijo v simbiozi z mravljami. Njihove gosenice živijo izključno na rastlini zdravilni strašnici. To je močvirska rastlina s škrlatno rdečimi socvetji. Ko se iz jajčeca, ki ga samica metulja mravljiščarja izleže na socvetje zdravilne strašnice, izleže ličinka, se ta najprej nekaj tednov hrani s strašničinimi semeni. Gosenica se nato spusti na tla, kjer jo najdejo mravlje. Gosenica jih premoti s svojim vonjem in mravlje jo odnesejo v mravljišče in še naprej negujejo. V mravljišču se metuljeva

gosenica začne hraniti z mravljinčjim zarodom. Ko se dovolj razvije, se zabubi. Naslednje poletje se iz bube izleže odrasel metulj, ki pa mora hitro pobegniti iz mravljišča, saj mravlje v njem prepoznajo sovražnika in ga poskušajo ubiti. Metulji mravljiščarji in mokrotni travniki, na katerih živijo, so postali zelo redki. Zaradi številnih košenj pozno poleti na travnikih ni cvetočih zdravilnih strašnic, na katere bi samice odložile jajčeca, in življenjski krog vrste se pretrga.

Pogosto slišim, da je manj travniškega cvetja, ker se travnike vedno bolj gnoji. Zakaj gnojila niso dobra tudi za cvetlice?

Na travniku imamo povezano združbo rastlin in živali. Odnose med njimi si lahko predstavljamo kot tekmovalstvo za prostor, hranila, svetlobo, vendar pa so vrste v tem tekmovalstvu med seboj uravnotežene. Seveda le v razmerah, ko gospodarimo s travniki ekstenzivno. Življenjski ciklusi trav in cvetlic so prilagojeni na to, da bodo dvakrat na leto pokošene. Niso pa prilagojene na številne košnje in veliko dodatnih hranil, ki jih na travnik prinesemo z gnojenjem. To prenesejo samo določene rastline, predvsem trave. Gnojenje favorizira rast trav, pogostejša košnja pa še dodatno slabi semenjenje cvetlic, zato so intenzivno gospodarjeni travniki vse bolj enotno zeleni in brezcvetni. Najbolj intenzivne travnike je treba občasno dosejati, semenske mešanice pa vsebujejo spet predvsem trave. Podobno tudi določene živali zaradi sodobnega načina gospodarjenja s travniki ne morejo speljati svojega življenjskega cikla, na primer žuželke, ki jih močno prizadene baliranje trav, najbolj pogosta praksa njenega spravila. Nekoč je trava par dni ležala na travniku, da bi se posušila, kmetje so jo medtem obračali. Žuželke so v tem času vedno bolj suho travo zapustile, zlezle z nje na zemljo. Danes se trava še pol mokra spravi v bale, živalice pa nimajo časa, da bi se umaknile, in v balah poginejo. Evropske raziskave kažejo, da smo v desetih letih izgubili 70

odstotkov žuželk. To je največji upad med vsemi živalskimi skupinami, ki pomeni tudi upad hrane za ptice in netopirje in njihove plenilce naprej v prehranjevalni verigi. Načeli smo ravnovesje v celotnem ekosistemu in tega se ne zavedamo dovolj.

Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo je skupaj z Znanstvenoraziskovalnim centrom Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZRC SAZU) in podjetjem Sinergise sodelovala pri projektih na temo monitoringa travnikov v Sloveniji. Kakšen je namen takšnega štetja košenj?

Naravovarstveniki od monitoringa števila košenj zelo veliko pričakujemo. Da bi lahko uspešno načrtovali in izvajali ukrepe za ohranjanje travnikov, potrebujemo podatke o stanju rastlinskih in živalskih vrst ter njihovih življenjskih okolij, habitatnih tipov. Površine travnikov v Sloveniji so tako velike, da jih z metodo kartiranja habitatnih tipov ne moremo dovolj hitro pregledati, saj zajema delo na terenu, vrisovanje na zemljevide. Izvajanje terenskega kartiranja je tudi časovno omejeno na nekaj mesecev na leto, v katerih je razvoj travnikov primeren in omogoča, da prepoznaš, v kakšnem stanju so. Pridobivanje podatkov s satelitskim zaznavanjem za zdaj sicer še ni tako natančno in tako podrobno kot terensko delo, vendar lahko zajame veliko večje površine in omogoča več ponovitev. Število košenj je zelo dober indikator rabe travnika, ki nam sicer ne pove, ali gre za travnik z visoko pahovko ali z modro stožko, vemo pa, da je, če je bil pokošen dvakrat ali trikrat, ekstenzivno rabljen, najverjetneje malo gnojen in vrstno še vedno zelo bogat. Obratno smo za travnik, ki je bil več let zapored pokošen petkrat, lahko skoraj povsem prepričani, da je večina vrst z njega že izginila. Obetamo si, da bomo z omenjenim monitoringom pridobili podatke za celotno Slovenijo naenkrat in v bolj pogostih intervalih, kot je bilo to mogoče sedaj. Spremljali bomo lahko, ali se kmetijstvo v določeni regiji intenzivira, kje se travniki zaraščajo z gozdom, in se tako lažje odločali, kateri so tisti travniki, v katere moramo usmeriti naravovarstveno delovanje.

Sodelavci monitoringa navajajo, da so satelitski posnetki pokazali, da se v Sloveniji v zadnjih dvajsetih letih delež travnikov ni bistveno spremenil. Je to uspeh?

To je dober podatek, vendar ga moramo za naravovarstveno rabo dopolniti še s podatki o intenzivnosti rabe travnikov. Površina trikrat in manj košenih travnikov se je v tem času zmanjšala in to je slabo. Prva košnja konec maja v nižinskem svetu, kjer se je včasih začelo kositi šele po petnajstem juniju, ni več nič neobičajnega. Rastlinski in živalski svet v gospodarskem smislu najboljših slovenskih travnikov je prilagojen le na tri košnje, kar nam ne nazadnje kažejo tudi imena pokošene trave. Trava prve košnje se je imenovala seno, trava druge košnje je otava, tretja košnja, če je bila mogoča, se je imenovala otavič. Imen za travo četrte in pete košnje, ki sta značilni za intenzivno kmetijsko rabo, pa nimamo.

Kakšni so cilji varovanja narave v primeru travnikov?

Pogoj za uspešno varstvo travnikov je mozaična kmetijska krajina, v kateri je dovolj prostora za ustrezno pridelavo hrane in trajnostno in gospodarsko uspešno življenje kmetij, ker brez kmeta in kmetij kmetijske krajine ni. Obenem pa mora biti v tej kmetijski krajini dovolj prostora tudi za biotsko raznovrstnost, za rastline in živali, ki posredno ali neposredno podpirajo življenje na zemlji. Del tega življenja, ki nam prinaša obilo koristi, smo tudi ljudje, ki zgolj zato, ker z obvladovanjem vedno novih tehnologij postajamo vse močnejši, še nimamo pravice iztrebljati druge vrste živih bitij.

V svoje dobro bi morali najti ravnovesje z naravo. Pozne prve košnje in s tem manj košenj ter manj gnojenja travnikov so ukrepi, s katerimi kmetijstvo lahko podpre naravo in si zagotovi ekosistemske storitve. Na voljo so ukrepi, s katerimi je kmetu povrnjen izpad dohodka ob prilagoditvi gospodarjenja. Vse skupaj pa nas čaka še veliko dela, učenja in širjenja razumevanja, da smo del narave, ki ima svoje meje, do katerih jo lahko uporabljamo in izkoriščamo. ■

Travniki so tista vrsta odprte krajine, ki jo ljudje dojemamo kot lepo. Kjer so same njive, se ne počutimo tako dobro.

